

Žarko Lazarević

## Sočasnosti slovenskega gospodarskega razvoja

UDK 338(497.4)»18/19«

**LAZAREVIĆ Žarko, dr.**, znanstveni svetnik, Inštitut za novejšo zgodovino, SI-1000 Ljubljana, Kongresni trg 1

**Sočasnosti slovenskega gospodarskega razvoja**

**Zgodovinski časopis**, Ljubljana 61/2007 (136), št. 3–4, str. 393–410, cit. 58

1.01 izvirni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

**Ključne besede:** gospodarska zgodovina

V razpravi avtor obravnava dolgoročni gospodarski razvoj Slovenije od srede 19. pa do izteka 20. stoletja v evropski perspektivi. Izpostavlja dolgoročne razvojne tendence v Sloveniji in jih umešča v kontekst evropskega gospodarskega razvoja. Primerjalna analiza temelji na podatkih o historični rasti BDP, kakor so jih rekonstruirali za področja današnjih evropskih držav v razmerju do slovenskega ekvivalenta.

Avtorski izvleček

UDC 338(497.4)»18/19«

**LAZAREVIĆ Žarko**, PhD, Senior Scientific Collaborator, The Institute of Contemporary History, SI-1000 Ljubljana, Kongresni trg 1

**Synchronisms of Slovene Economic Development**

**Zgodovinski časopis (Historical Review)**, Ljubljana 61/2007 (136), No. 3–4, pp. 393–410, 58 notes

Language: Sn. (En., Sn., En.)

**Key words:** economic history

The study focuses on economic development of Slovenia in the period between mid-nineteenth to the end of the 20<sup>th</sup> centuries, and from European perspective. Stressed are long-term developmental tendencies in Slovenia, especially within the context of European economic development. Based on the data on historical growth of gross domestic product, which have been reconstructed for present-day European countries, this comparative analysis explores their relation to the Slovene equivalent.

Author's Abstract

Uvodoma je smotrno opredeliti razumevanje pojma sočasnosti. Zven in pomen te besede uporabljamo v primeru tega članka kot zbirni pojem, ki naj ponazori slovensko vpetost v evropski gospodarski razvoj. Slovenski gospodarski zgodovinarji smo v pretežni meri v svojih raziskavah ostajali omejeni znotraj slovenskih meja oziroma le redko kdaj tudi znotraj vsakokratnega državnega okvira. Sedanje stanje raziskav s tega področja, ko so glavne konture in značilnosti historičnega gospodarskega razvoja že poznane na splošni ravni – na ravni »detajlov«, ki lahko pomenijo tudi obširne družbeno-gospodarske procese, pa seveda še zdaleč ne – pa nam že omogoča umestitev teh historičnih procesov v evropski kontekst. Izolirana obravnava znotraj slovenskega prostora nas namreč vse prehitro lahko zavede v pritrdjevanje vtisom o izjemnosti, posebnosti oziroma enkratnosti slovenskega dogajanja. Ko s primerjalnim pristopom na nek način postavimo merilo vrednosti, se nam v celoti relativnostnih razmerij prikaže stvarno mesto in neizogibno tudi značaj slovenskih dosežkov. Šele v komparativnih relacijah lahko dosežki res postanejo dosežki, neuspehi res neuspehi in povprečje ostane povprečje. Šele v primerjavi z drugimi okolji dobimo pravo mero in občutek o slovenski stvarnosti, tako pretekli kot aktualni ali prihodnji. To je pomembno s stališča, da preteklost učinkuje tudi izven minulosti zgodovinskega časa in nemalo konstruira zgodovinsko (zgodovinarsko) »prihodnost«.

Naj trditev o konstitutivni vlogi preteklosti ponazorimo na primeru ekonomskega razvoja vzhodne Evrope oziroma tolmačenja njenega današnjega zaostajanja za zahodno evropsko polovico. Pri tem si bomo sposodili misli nedavno preminulega velikega in dolga desetletja zelo vplivnega ameriškega ekonomista, kanadskega rodu, Johna Kennetha Galbraitha. V enem od svojih mnogih del, med drugim tudi o vzhodni Evropi, je zapisal, da se ekonomske razlike

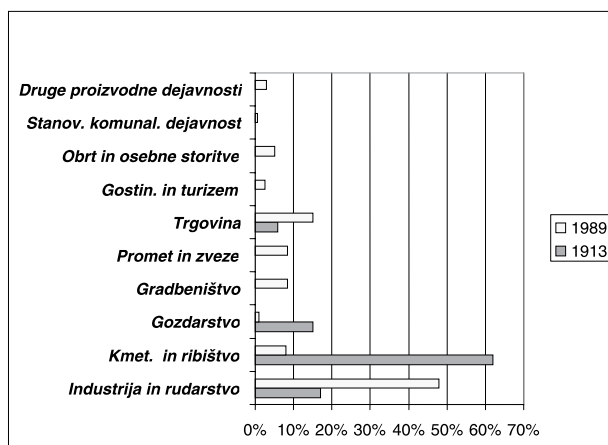
znotraj držav tega področja in med njimi niso zmanjšale. Po njegovem mnenju je komunizem nedvomno izboljšal socialne in gospodarske razmere v teh državah v absolutnih merilih, nikakor pa ni uspel zmanjšati relativnega zaostajanja teh držav za njihovimi zahodnimi in severnimi sosedami. Menil je tudi, da je za razumevanje sodobnosti veliko bolj pomembno vedeti, kje je kdo bil v bolj oddaljeni preteklosti kot pa sama povejnost pripadnosti komunizmu.<sup>1</sup> Galbraithu ni mogoče pripisovati tendence, da bi skušal »oprati« dobro ime socializma/komunizma ali mu sneti prevladujočo odgovornost za razvojni zaostanek vzhodnoevropskih držav in v ta kontekst je seveda prišel tudi Slovenijo. Njegov poudarek kaže na drugo smer. Njegov namig nas usmerja na spoznavno pot, ko moramo z dekonstrukcijo sedanje gospodarske stvarnosti tematizirati pretekli gospodarski razvoj na dolgi rok. Le tako so namreč spremembe tudi jasno razvidne in razumljive.

### 1. Skica slovenskih razsežnosti

Sledeč Galbraithovemu namigu je povsem jasno, da moramo za razumevanje relativnega gospodarskega položaja Slovenije poseči nazaj v čas začetkov hitrejšega spreminjanja gospodarske in socialne strukture. Poseči moramo vsaj v čas druge polovice devetnajstega stoletja, ko je tudi na Slovenskem prišlo do hitrejšega spreminjanja gospodarske in s tem posledično tudi socialne strukture. Tako izhodišče nam takoj sugerira konceptualizacijo časovnih koordinat, ki razmejujejo tri velika obdobja, ki se tako po vsebini kot dinamiki razlikujejo med seboj, znotraj sebe pa so zaokrožena po značilnostih prevladujočih procesov. Vsa tri skupaj pa tvorijo neločljiv historični lok. V nadaljevanju bo pripoved tako strukturirana v tri razdelke, v katerih bomo na shematični in zelo posplošujoči ravni prepletajoče tematizirali slovenske dosežke v obdobju do vstopa v jugoslovansko državo, v času med vojnama in v obdobju socializma.

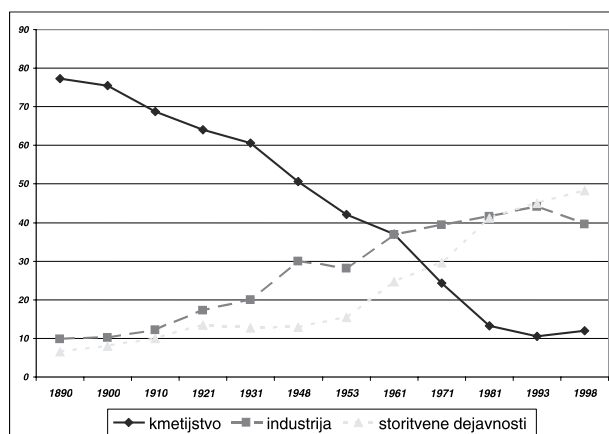
Preden preidemo na tolmačenje slovenske gospodarske izkušnje v evropskem kontekstu se je potrebno ozreti na dve sliki o gospodarski strukturi na primeru proizvoda in porazdelitve prebivalstva med gospodarske sektorje v daljših časovnih koordinatah.

Graf št. 1: Struktura proizvoda v Sloveniji 1913 in 1989<sup>2</sup>



<sup>1</sup> J.K. Galbraith. The nature of mass poverty. The Penguin Books, 1980, str. 17–18.

<sup>2</sup> Milko Brezigar, Osnutek slovenskega narodnega gospodarstva. Celje, 1918, str. 15; Statistični letopis Republike Slovenije 1991. Zavod Republike Slovenije za statistiko, Ljubljana, 1991, str. 176.

Graf št. 2: Delež delovno aktivnega prebivalstva po gospodarskih sektorjih v Sloveniji v 20. stoletju<sup>3</sup>

Obe sliki na zgoščen način pripovedujeta o globokih gospodarskih spremembah, ki so nastopile v času poldruega stoletja. Slutiti dajeta tudi vsebinsko in strukturno dinamiko v kronološkem zaporedju druge polovice 19. in 20. stoletja, ki je za Slovence v gospodarskem oziru nedvomno razburljivo obdobje velikih sprememb. To velja za družbo kot celoto, a tudi za posamezne družbene podsisteme. Tudi gospodarstvo pri tem ni bilo zaradi vzročno posledične povezanosti nobena izjema. V tem času se je Slovincem nakopičilo veliko zgodovine in to velja tudi za gospodarsko in socialno plat doživljanja preteklega stoletja. V tem času so se v sorazmerno kratkih presledkih menjavale krize in konjunktore, z njimi pa države (Habsburška monarhija, Kraljevina Jugoslavija, SFR Jugoslavija, samostojna Slovenija) in družbene ureditve (kapitalizem in socializem), neizogibno tudi plačilna sredstva (krone, dinarji v različnih variantah, tolarji), gospodarska politika in položaj Slovenije, kar je od slovenskega gospodarstva terjalo nenehno prilagajanje. Slovenija je bila še na začetku 20. stoletja in tudi nekaj desetletij kasneje kmetijska dežela z veliko agrarno prenaseljenostjo. Dohodek v kmetijstvu je namreč rasel bistveno počasneje kot število lačnih ust. Izhoda iz krute stvarnosti ni bilo mogoče iskati samo v povečevanju učinkovitosti kmetijstva zaradi tehnoloških ovir. Trajno tudi ni bilo mogoče računati na izseljevanje, kar se je dogajalo ob koncu devetnajstega stoletja. Pri premagovanju te zagate se je bilo nujno oprijeti industrializacije, ki je bila hkrati tudi orodje družbene in gospodarske modernizacije. Industrializacija, resda zamudniška, je tako postala osrednji gospodarsko-socialni fenomen druge polovice devetnajstega in dvajsetega stoletja, ki je temeljito predrugačil slovensko gospodarsko in socialno podobo. Kot posledica industrializacije, ki jo je neizogibno spremljal tudi proces deagrarizacije, so v slovenskem prostoru nastopale velike spremembe v prostoru in okolju, družbenih institucijah in ljudeh.

Z današnje perspektive je nedvomno zanimivo, da 20. stoletje v osnovi na njegovem začetku in na koncu družbi enaka dilema. Slovensko gospodarstvo, hkrati pa tudi družba kot taka, sta se znašla pred izzivom prehoda v novo tehnologijo. Torej pred negotovostjo, ki ju označujeta pojma industrijske in postindustrijske družbene podobe. Stalnica 20. stoletja so tudi lastninske spremembe. Zanimivo je, da so potekale tako ob vstopanju v Jugoslavijo, kot po letu 1945, aktualizirala pa jih je tudi slovenska država. V vseh treh primerih se je s tovrstnim posegom želelo doseči določene gospodarske in socialne cilje, z njimi so odpravljali preužitke prejšnjih dob. Po letu 1918 so tako želeli okrepiti slovenski značaj gospodarstva na slovenskih tleh, leto

<sup>3</sup> Žarko Lazarević, O stoletju industrije v Sloveniji. Slovenci v XX. stoletju. Ljubljana, 2001. str. 115.

1945 je vneslo v dogajanje razredni princip in odpravilo pravico do zasebne pobude in s tem do lastništva proizvodnih sredstev. Ob koncu stoletja pa je slovenska država z lastninskimi spremembami popravljala zmote druge polovice 20. stoletja.

Pri vsaki obravnavi dolgoročnih trendov historične razvojne dinamike se nam povojno obdobje socialistične družbene ureditve kaže kot ostra zareza. Tako tudi pri industrializaciji, ki je kot dinamičen proces nenehno v ozadju razpravljanja. V perspektivi obravnavanega časa lahko ločimo dve veliki etapi, ki ju razmejuje druga svetovna vojna. Četrtna industrijskih obratov je nastala za časa habsburške dinastije. V času slavljenja Karađorđevićev so podvojili podedovane industrijske zmogljivosti. Preostalo polovico tovarn pa so spravili v obratovanje v Titovi socialistični eri. Doba do leta 1918 je bila s stališča industrializacije pomembna, kajti v tem času so vzpostavili osnovno gospodarsko infrastrukturo: prometno in energetska, vzpostavili pa so tudi sistem slovenskih finančnih institucij. Pozabiti ne smemo niti na izobraženost delovne sile. V tedanjem času se je to merilo s pismenostjo, ki je bila v Sloveniji zelo visoka, prek 90 %. Poleg tega je pred prvo svetovno vojno industrializacija že dobivala značaj napredujočega procesa. Obdobje med obema vojnama je prineslo okrepitev slovenskega podjetništva, kar je z »nacionalizacijami«/ nostrifikacijami gospodarskih subjektov omogočila pridobitev politične moči v novi državi. Opozoriti velja, da se je med vojnama dokončno funkcionalno zaokrožil bančni sistem. Kreditnim zadrugam in hranilnicam so se v večjem številu pridružile še bančne delniške družbe, ki so omogočile ali izdatno podprle podvojitev industrijskih zmogljivosti. Podrobnejši pogled v prvo polovico dvajsetega potrjuje tesno korelacijo med dinamiko industrializacije in razvojem slovenskih bančnih delniških družb.

Značilnost industrializacije v prvi polovici 20. stoletja je bila v njeni spontanosti, ko je potekala v skladu z liberalistično gospodarsko usmeritvijo, bolj ali manj v skladu z lastnimi zakonitostmi, brez vidnejše državne prisile. Financirana je bila z domačimi podjetniškimi sredstvi, bančnimi krediti ali neposrednimi bančnimi naložbami in tujimi naložbami. Čas po drugi svetovni vojni pa je bil povsem drugačen. Potrebno je reči, da če je Slovenija s prevratom leta 1918 zamenjala le državni okvir, ne da bi se sistemsko okolje (duh in način poslovanja), ki je določalo pogoje gospodarjenja bistveno spremenilo,<sup>4</sup> pa za čas po letu 1945 to ne drži. Novi oblastniki so se namreč lotili obsežne preobrazbe gospodarsko-socialnega tkiva v Sloveniji. Gospodarske vrednote in načela izpred druge svetovne vojne so zamenjale nove, povsem drugačne, ki niso priznavale individualizma, zasebnega podjetništva, pridobitništva in kapitalske logike v gospodarskem življenju. Proces odstranjevanja predvojnih gospodarskih vrednot je stekel sočasno z vzpostavljanjem novega režima, najznačilnejša ukrepa pa sta bila poddržavljenje proizvodnih sredstev in dejavnosti v neagrarnem sektorju<sup>5</sup> in agrarna reforma v kmetijstvu.<sup>6</sup> Povsem drugačnega pristopa je bil deležen tudi proces industrializacije, kajti v najkrajšem času in ne glede na ceno in žrtve je bilo potrebno Slovenijo preobraziti v industrijsko deželo, kar je bila nujnost zaradi avtarkične težnje novega političnega režima. To je pomenilo velik prelom z dotedanjim značajem industrializacijskega vzorca. Stihijnost in nenačrtnost, ki sta bila tako značilna za predvojni čas, je zamenjala izrazito centralistično zasnovana industrializacijska praksa. Nastopil je čas poenotenja družbenega in gospodarskega življenja, drugačnost in pestrost gospodarskih organizacijskih oblik ter njihovo prepletanje se je moralo umakniti enotnemu in centralno-plansko ustrojenemu sistemu. Država je prevzela v svoje roke vse gospodarske mehanizme; postala je tisti dejavnik, ki je kratko in dolgoročno določal obliko podjetij, lokacije, obseg in način financiranja investicij, obseg proizvodnje in natančen razrez distribucije proizvodov. Ta sistem se je v povojnih desetletjih rahljajl, gospodarska pobuda je

<sup>4</sup> Žarko Lazarevič, *Od regionalnega k slovenskemu narodnemu gospodarstvu. Slovenija 1848–1998: iskanje lastne poti*, 1998, str. 277–280.

<sup>5</sup> Jože Prinčič, *Povojne nacionalizacije v Sloveniji (1945–1963)*. Novo mesto, 1994.

<sup>6</sup> Zdenko Čepič, *Agrarna reforma in kolonizacija v Sloveniji 1945–1948*. Maribor, 1995.

sicer postajala bolj sproščena in manj centralno nadzorovana, povsem odpravljen pa ta sistem vendarle ni bil vse do devetdesetih let.<sup>7</sup>

Slovenija je po letu 1945 postala dežela, v kateri so industrijske dejavnosti hitro prevzele krepak večinski delež v ustvarjanju bruto domačega proizvoda. To je bilo toliko lažje storiti, ker je bila že v prvi polovici dvajsetega stoletja opravljena pot od povsem agrarne podobe do sklepnega koraka prehoda v industrijsko družbo. Komunisti so ta preostali korak spremenili v skok. Na približno polovici dvajsetega stoletja je Slovenija vstopila v klub industrijskih nacij. Ne samo da je kmetijstvo prispevalo k družbenemu proizvodu zgolj še petino, tudi število aktivnega prebivalstva, zaposlenega v kmetijstvu je zdrsnilo krepko pod polovico. Storitvene dejavnosti in industrija so tako prvič v slovenski zgodovini presegle kmetijstvo po številu odvisnega prebivalstva, glede na dohodek so ga presegle že celo desetletje prej. Višek industrijske dobe je bil v Sloveniji dosežen v sedemdesetih letih. Slovenija je v tem času postala zelo industrializirana dežela, v kateri je primanjkovalo delovne sile in jo je bilo potrebno uvažati. Enostransko gospodarsko strukturo bi bilo potrebno nadgraditi še s hitrejšim razvojem drugih sektorjev. Vendar to spoznanje v Sloveniji ni docela prodrlo, kajti nadaljeval se je vzorec prevladujoče ekstenzivne rasti namesto intenzivne. Osemdeseta leta pa je že označevalo pogrezanje v jugoslovanske stagflacijske vrtince.

Z vrhuncem industrijske dobe se je v osemdesetih letih začela tudi deindustrializacija. Sprva počasna, v devetdesetih letih pa naglo napredujoča. V ospredje stopajo storitvene dejavnosti, ki ob koncu stoletja vežejo nase že polovico aktivne populacije, in hkrati prispevajo enak delež v bruto domačem proizvodu. Industrija pa je krenila po poti kmetijstva, povečevanje storilnosti zaposlenih in učinkovitosti proizvodnje z novimi tehnologijami terja vedno manj zaposlenih. Vse skupaj se po skoraj pol stoletnem premoru ponovno dogaja v tržno gospodarskem okolju.<sup>8</sup> Slovenska industrija je bila v jugoslovanskih okvirih daleč najbolj učinkovita in je služila kot nekakšen vzor in to kljub temu, da je dolga leta morala opravljati vlogo aktivnega pospeševalca manj razvitih področij v Jugoslaviji.<sup>9</sup>

## 2. Kroki evropskih dimenzij

Gotovo je sedaj že povsem na mestu tudi že v izhodišču napovedano vprašanje: Kje je mesto Slovenije v mednarodnih primerjavah? Obrat ogledala v drugo stran, stran od Jugoslavije, nam kaže, da je slovensko gospodarstvo, zlasti od šestdesetih let naprej absolutno in relativno zaostajalo za bližnjo zahodno in severno sosesčino. To zaostajanje pa je imelo veliko globlje korenine kot so bila šestdeseta leta prejšnjega stoletja.

Če se ozremo nazaj v devetnajsto stoletje vidimo, da na ravni modernizacijskih jeder in protoindustrializacijskih pojavov Slovenija pravzaprav nič ne zamuja za bližnjo sosesčino. Prvi pojavi industrijskih podjetij ali denarnih zavodov segajo že desetletje ali dve pred sredino devetnajstega stoletja. Se pravi v čas, ko je industrializacija kot kontinuiran proces že preskočila z britanskega otoka na zahodnoevropske atlantske obale.<sup>10</sup> Potem pa se pokaže temeljna dilema slovenskega prostora in gospodarskega razvoja. Sorazmerno zgodnjim modernizacijskim vzklikom ne sledi proces, prvi poskusi ostanejo za dolgo osamljeni poskusi, tujki v tradicionalnem prevladujočem agrarnem gospodarskem okolju. Tudi odprtje Slovenije

<sup>7</sup> Neven Borak, *Ekonomski vidiki delovanja in razpada Jugoslavije*. Ljubljana, 2002.

<sup>8</sup> Lazarevič, *O stoletju industrije v Sloveniji*, str. 106–114.

<sup>9</sup> Jože Prinčič-Neven Borak, *Iz reforme v reformo. Slovensko gospodarstvo 1970–1991*. Ljubljana, 2006, str. 379–399.

<sup>10</sup> O poteku industrializacije in njeni teritorialni dinamiki v zahodni Evropi glej Damsgaard Hansen, *European Economic History*, Copenhagen, 2001, str. 91–186.

v evropski prostor z izgradnjo južne železnice ni prineslo pospeška v tej smeri. Prej nasprotno, vsaj za Kranjsko je mogoče reči, da je imela v drugi polovici devetnajstega stoletja bolj agrarni videz kot prej.<sup>11</sup> Pričakovane koristi od železniškega omrežja so bile potisnjene nekam v oddaljeno prihodnost. Nekoč razvito obrtno proizvodnjo je izpodrivala industrija. In tako se je zgodilo, da je zlagoma tudi usahnila donosna proizvodnja platna na Gorenjskem. Niso se našli moške, ki bi to proizvodnjo povezali in jo dvignili na drugo vsebinsko in tehnološko raven, kot se je zgodilo v primeru plavžarstva s Kranjsko industrijsko družbo.

Industrializacija na Slovenskem dobi značilnost kontinuiranega procesa v osemdesetih, raje v devetdesetih letih 19. stoletja.<sup>12</sup> Se pravi, da približno pol stoletja po prvih obetavnih začetkih. Podobno kakor v primeru denarnih zavodov,<sup>13</sup> le desetletja so malo bolj vsaksebi. S tako poznim izhodiščem se Slovenija ni zmogla industrializirati v času do prve svetovne vojne. Dežele, ki so se industrializirale do prve svetovne vojne so še danes v vrhu evropskega razvoja. Zadnja država, ki je še ujela ta vlak izven področij zahodne in severne Evrope je bila Italija. Slovenija pa je za povrh vsega za kakšni dve desetletji zamudila tudi živahno ustanoviteljsko mrzlico v Avstriji. Gospodarski dosežki so Slovenijo uvrščali v sivo avstrijsko povprečje in s tem glede na primerjalni mednarodni položaj Habsburške monarhije na obrobje evropskih gospodarskih modernizacijskih procesov. Tudi stopnje gospodarske rasti v slovenskih deželah, ki so malenkostno odstopale navzgor v primerjavi z drugimi avstrijskimi deželami,<sup>14</sup> niso, tudi na dolgi rok ne, obetale hitre konvergence z razvitejšimi sosednjimi predeli.

Tak tok dogodkov poraja vprašanja o strukturi, pojavnih oblikah in vsebini slovenskega podjetništva. Možni razlogi se ponujajo v umanjkanju polovice meščanstva, kar kot razlog počasnega napredka navaja Vasilij Melik. Peter Vodopivec gre za korak dlje in k temu dodaja, da je umanjalo podjetniško meščanstvo kot nosilec napredka na gospodarskem in socialnem področju.<sup>15</sup> Umanjkale so ideje in pobude, teoretske in praktične, o drugačni gospodarski in socialni strukturi. Miselni svet odločujočih družbenih protagonistov je bil razdvojen med tradicijo in moderno. Ni prav tvegana ocena, da je bil z večjo zazrtostjo v tradicionalno družbeno in gospodarsko sestavo manj naklonjen modernim gospodarskih in socialnim tokovom. Zdi se, da je prevladujoča ideologija postala antikapitalizem in protekcionizem, kot odgovor na nezadostno sledenje modernizacijskim procesom. Najprej sta bila oba pojava posledica, kasneje sta deloma že postajala tudi vzrok zamudništva, saj se je izoblikovalo družbeno ozračje vrednostno nenaklonjeno hitrejši modernizaciji. Namesto individualizma prednjačijo kolektivitete, namesto tveganja gotovost; morda v tem oziru ni predržno celo reči, da je namesto podjetništva bilo vrednostno višje rentništvo. Opazna je bila tudi instrumentalizacija ekonomskega nacionalizma kot razvojne strategije.<sup>16</sup>

<sup>11</sup> Ferdo Gestrin, »Oris gospodarstva na Slovenskem v prvem obdobju kapitalizma (do leta 1918)«, Kronika št. 3/1969, str. 131. Proces »reagrarizacije« ni bil samo slovenska posebnost in ni nekaj neobičajnega. Podobne procese so raziskovalci zaznali tudi drugod po vzhodni Evropi. Nema lokrat so na posameznih področjih z intenzivnejšim vstopanjem v evropski gospodarski prostor in začetkom industrializacije agrarne dejavnosti ponovno okrepile pomen v gospodarski strukturi. Na nek način gre za prilagajanje novim razmeram, saj je bil neagrarni sektor neučinkovit in s tem nekonkurenčen, mednarodni trg kmetijskih izdelkov pa je bil odprt. Več o teh procesih glej David Turnock, *The Economy of East Central Europe*. Routledge, 2006. Ivan Berend, *History derailed. Central and Eastern Europe in the long nineteenth Century*. Berkeley and Los Angeles, 2003.

<sup>12</sup> Jasna Fischer, *Modernizacija slovenskih dežel v Avstro-Ogrski monarhiji*. Prispevki za novejšo zgodovino št. 2/2002, str. 33–41.

<sup>13</sup> Žarko Lazarevič – Jože Prinčič *Zgodovina slovenskega bančništva*, Ljubljana, 2000.

<sup>14</sup> Andrej Pančur, *Ekonomski vloga Avstro-Ogrske v evropskem prostoru s stališča modernizacijskih procesov in položaj posameznih dežel v njej*. Prispevki za novejšo zgodovino št. 2/2002, str. 17–30.

<sup>15</sup> Peter Vodopivec, *O gospodarskih in socialnih nazorih na Slovenskem v 19. stoletju*. Ljubljana, 2006.

<sup>16</sup> Žarko Lazarevič, *Slovenski nacionalni interes v gospodarstvu do druge svetovne vojne*. Zgodovinski časopis št. 1–2/2005, str. 101–110. Za mednarodni vidik glej Eduard Kubu – Helga Schultz, *Wirtschaftsnationalismus als Ent-*

Te značilnosti so Slovenijo prej kot ne družile z drugimi vzhodnoevropskimi državami, ki se v času med obema vojnama z vključitvijo v jugoslovansko državo še bolj izrazijo. Slovenija v novem okolju navkljub svojim relativno skromnim dosežkom postane gospodarsko najnaprednejši del. Kot pri drugih vzhodnoevropskih narodih je tudi v Sloveniji tega časa zaznati okrepljeno naklonjenost retoriki in praksi ekonomskega nacionalizma. Oznanjale so ga besede iz prelomnih let 1918/19: »Prva zahteva modernega gospodarskega programa, ki je z narodno samoodločbo spojena, je misel, da mora biti vse premoženje, ki se nahaja na zemlji naroda, tudi njegova last ... Podjetja na slovenski zemlji morajo priti v slovenske roke. Hočemo, da bo kapital služil našim ljudem in da se bodo porabili vsi pridelki in vse dobrine za oploditev našega gospodarstva in da bodo zaposleni Slovenci ne samo kot težaki, ampak tudi kot trgovski in tehniški voditelji ...<sup>17</sup> Naša samostojnost bi bila pomanjkljiva in nepopolna, če bi bili neodvisni samo politično, dočim bi v gospodarskem pogledu obstajali odvisni od tujine. Pot do gospodarske samostojnosti pa je dolga in težavna ...«<sup>18</sup>

In da bi bila ta pot krajša je kot zelo pomemben dejavnik vstopila država. Država kot kompenzacija za nezadostno oblikovano družbeno in institucionalno okolje za hitrejši gospodarski razvoj. Država naj bi nastopila kot faktor, ki naj s svojimi ukrepi pospeši akumulacijo kapitala. Jugoslavija kot ena najbolj revnih evropskih držav, in z njo vred tudi Slovenija, v tem oziru ni bila nobena izjema. Uvrščala se je ob bok drugim vzhodno evropskim ali južnoevropskim državam, kjer je bila ekonomsko nacionalistična vloga države zelo močna.<sup>19</sup> In v takem protekcionističnem okolju, v pogojih spremembe relativne ravni cen,<sup>20</sup> v Sloveniji pride do industrializacijskega sunka.<sup>21</sup> Tako kot drugje v vzhodni Evropi prednjači tekstilna industrija, da se tehnica ustvarjenega domačega proizvoda oziroma dohodkov že nagne v prid neagrarnih dejavnosti. Pa vendar čas med obema vojnama vzhodni Evropi ni prinesel možnosti gospodarske emancipacije v smislu industrijsko modernizacijskih procesov. Šlo je za obdobje, ki ga je temeljito zaznamovala velika gospodarska kriza, po posledicah zlasti vzhodni del Evrope. Zahodni vzorec je bil v teh koncih še vedno daleč.<sup>22</sup>

Preskok v industrijsko družbo pa sledi v času po drugi svetovni vojni. Po letu 1945 je Jugoslavija, z njo seveda tudi Slovenija, krenila na pot radikalne družbene in ekonomske preobrazbe, ki jih združuje pojem socialistične/komunistične revolucije. Tako kot druge vzhodno evropske države.<sup>23</sup> Že s tem dejstvom se je neizogibno spremenil tudi mednarodni ekonomski položaj Jugoslavije in Slovenije v primerjavi s predvojnimi stanjem. Postala je centralizirano plansko gospodarstvo z jasno težnjo po avtarkiji, ki je pogojevala izsiljeno industrializacijo, kot v drugih socialističnih državah.<sup>24</sup> Čas od konca druge svetovne vojne do začetka petdesetih je bilo tako obdobje gospodarske obnove države, lastninskega in strukturnega preoblikovanja gospodarstva, njegovega povezovanja v novo celoto, oblikovanje državnega gospodarskega

wicklungsstrategie ostmitteleuropäischer Eliten, Praha–Berlin, 2004. O pomenu ekonomije v razvoju nacionalnih gibanj pa glej Miroslav Hroch, *Social Preconditions of National Revival in Europe*. Columbia University Press, 2000.

<sup>17</sup> Slovenski narod, 6. 7. 1918.

<sup>18</sup> Slovenski narod, 25. 12. 1919.

<sup>19</sup> Več o ekonomskem nacionalizmu s teoretičnega in praktičnega vidika glej Helga Schulz-Eduard Kubu (eds.), *History and Culture of Economic Nationalism in East Central Europe*. Berlin, 2006.

<sup>20</sup> Rudolf Bičanić, *Economic policy in Socialist Yugoslavia*. Cambridge University Press, 1973, str. 1–21.

<sup>21</sup> Žarko Lazarević, *Značilnosti industrializacije v obdobju med vojnama. Preteklost sodobnosti*. Izbrana poglavja iz slovenske novejšje zgodovine. Ljubljana, 1999, str. 43–52.

<sup>22</sup> *The Economic History of Eastern Europe 1919–1975*, Oxford, 1986. Volume II- Interwar policy; Derek H. Aldcroft, *The European Economy*. Routledge, 2001, str. 85–93.

<sup>23</sup> *The Economic History of Eastern Europe 1919–1975*, Oxford, 1986. Volume III- Institutional Change within a Planned Economy.

<sup>24</sup> Ivan Berend, *Centralna i istočna Evropa, 1944–1993*. Iz periferije zaobilaznim putem nazad u periferiju, Podgorica, 2001.

intervencionizma in ustreznega administrativnega aparata za vodenje gospodarstva. V tem obdobju je postala politika gospodarskega razvoja primarna naloga države, ki je v temeljih spremenila lastninska razmerja s podžavljanjem zasebnih gospodarskih podjetij v letih 1946 in 1948. Podržavljena je bila celotna industrija, finančne institucije, trgovina in kmetijske površine.<sup>25</sup> Država je hkrati mobilizirala prebivalstvo, da je dejavno sodelovalo pri izgradnji številnih gospodarskih objektov in izrabo naravnih virov z obsežnimi, neplačanimi, prostovoljnimi in prisilnimi oblikami dela.<sup>26</sup> Jugoslavija je ta rigidni centralno planski model postopoma začela opuščati na začetku petdesetih let.

Jugoslavijo/Slovenijo je z vzhodno socialistično/komunistično Evropo družilo tudi drugo dejstvo na sistemski ravni. Gospodarsko rast, ki je bila v okviru splošno evropskega trenda tja do sedemdesetih let visoka,<sup>27</sup> je lahko zagotavljala le na račun velikih kapitalskih vložkov in ne na račun rasti produktivnosti dela, kot se je to dogajalo v zahodnih ekonomijah.<sup>28</sup> Ko je sistemska zmožnost komunističnega načina akumulacije usahnila, so stopnje gospodarske rasti močno upadle. To se je zgodilo na začetku sedemdesetih let, prva naftna kriza je bila samo znanilec teh trendov. Ideje in pobude o potrebi drugačne gospodarske strukture, pa čeprav skromne, so bile zatrte (Kavčič, srbsko vodstvo).<sup>29</sup> Ker ni bilo ukrepov, se je gospodarska rast vnaprej lahko vzdrževala samo z uvozom kapitala. Toda zaradi socialistične/komunistične ureditve ne v neposrednih naložbah temveč v obliki državnega zadolževanja pri zahodnih bankah. Jugoslavija je bila tipičen primer in tudi slovenska izkušnja poveljnega obdobja ni bila daleč od tega. Pomislimo samo na enormno velik porast zadolženosti vseh socialističnih držav in kasnejših dolžniških kriz v osemdesetih letih prejšnjega stoletja (Jugoslavija, Poljska, Romunija).<sup>30</sup>

Z letom 1980, z izbruhom dolžniške in splošne gospodarske krize, ki se je z leti poglobljala, se je jugoslovanski mednarodni gospodarski položaj samo poslabševal. Neizogibno z njim tudi slovenski. Izvoz in uvoz sta zaostajala za obsegom proizvodnje, pri čemer je uvoz znatno zaostajal za izvozno rastjo. Namesto izvozne ekspanzije, je Jugoslavija, da bi zagotovila mednarodno plačilno sposobnost, vodila restriktivno uvozno politiko. Glede na precejšnjo uvozno odvisnost jugoslovanskega/slovenskega gospodarstva, je taka politika privedla do relativnega in končno proti koncu 80-let tudi do absolutnega upada obsega proizvodnje.<sup>31</sup> Krog je bil sklenjen, kratko za tem je zaradi globoke politične in gospodarske krize razpadla tudi država.

V primerjavi z drugimi vzhodnoevropskimi socialističnimi državami se je jugoslovanska verzija socializma razlikovala na točki odgovornosti podjetij za lastni uspeh,<sup>32</sup> čeprav ni za prezreti sicer podobnih, a zelo previdnih in znatno skromnejših poskusov v drugih vzhodno evropskih deželah (Madžarska, Poljska).<sup>33</sup> Odgovornost podjetij za lasten uspeh so z reformami razširili z notranjega trga na zunanje trgovinsko menjavo. V gospodarski mehanizem so vgrajevali principe svetovnih cen, kar je imelo velike in dalekosežne posledice na notranji gospodarski ustroj. Država se je vključila v mednarodno delitev dela, kar je na simbolni ravni pomenila vključitev v organizacijo GATT (1966).<sup>34</sup> Merilo stroškovne učinkovitosti proizvodnje

<sup>25</sup> Borak, *Ekonomski vidiki delovanja in razpada Jugoslavije*, str. 42.

<sup>26</sup> Dušan Bilandžić, *Historija socialističke federativne republike Jugoslavije*, Zagreb 1985, str. 112–113.

<sup>27</sup> Gerold Ambrosius – William H. Hubbard, *Sozial- und Wirtschaftsgeschichte Europas im 20. Jahrhundert*. München, 1986.

<sup>28</sup> Ivan Berend, *An Economic History of Twentieth-Century Europe*. Cambridge University Press, 2006, str. 133–189; Berend, *Centralna i istočna Evropa*, str. 220–221; Aldcroft, *The European Economy*, str. 245–268.

<sup>29</sup> Prinčič-Borak, *Iz reforme v reformo*, str. 169–232.

<sup>30</sup> Ivan Berend, *Centralna i istočna Evropa*, str. 270–274.

<sup>31</sup> Aleksandar Vacić, *Jugoslavija i Evropa. Uporedna analiza privrednog razvoja Jugoslavije 1971–1987*, Beograd, 1989, str. 196–218.

<sup>32</sup> Rudolf Bičanić, *Economic policy in Socialist Yugoslavia*. Cambridge University Press, 1973, str. 150.

<sup>33</sup> Ivan Berend, *Centralna i istočna Evropa*, str. 177–186.

<sup>34</sup> Vladimir Pertot, *Ekonomika međunarodne razmjene Jugoslavije*. Zagreb, 1971, str. 133–172.



je državo hkrati prisililo, da je kot edina socialistična država odkrito priznavala brezposelnost, ki jo je spretno izvozila na zahod.<sup>35</sup> Hkrati so zaradi notranjega gospodarskega neravnotežja in monetarizacije številnih in latentnih primanjkljajev državo preplavljali inflacijski valovi.<sup>36</sup> V drugih socialističnih državah so za razliko od Jugoslavije tovrstne probleme sistemsko odmislili in bili zato deležni ekonomije pomanjkanja.

### 3. BDP zrcaljenje

In kakšen je bil na dolgi rok relativni gospodarski položaj Slovenije v širšem evropskem prostoru, tako s tistim na vzhodu, a tudi na zahodu? Za ponazoritev tega igrivega plesa številčnih relativnih razmerij bomo uporabili široko razširjen in uporabljan pojem bruto domačega proizvoda na prebivalca. Se pravi, da bomo uporabili kategorijo, ki meri vrednost gospodarske aktivnosti (produkta) na nekem ozemlju. Pri tem se bomo naslonili na podatke kolegov »kliometrikov«, ki so s prenosom ekonometričnih analitičnih orodij in metod – s t.i. »retrospektivno ekonometrijo«, kakor je te raziskovalne prijeme opredelil Eric Hobsbawm<sup>37</sup> – pretresli gospodarsko preteklost s povsem novim metodološko-konceptualnim izhodiščem. S kreativno kombinacijo ohranjene statistične empirije (časovnih vrst!) in analitično uporabo modelskih teoremov so tako uspeli izračunati oziroma dognati približke/približne ocene o višini bruto domačega proizvoda posameznih držav v različnih časovnih obdobjih.<sup>38</sup> Izračuni so narejeni za ozemlja sodobnih, danes obstoječih držav. Se pravi tudi za čas ko kot politične državne entitete sploh še niso obstajale. In ravno v tem je draž tovrstnih približkov. S tem so nam omočili komparativno umestitev Slovenije v današnjih mejah in njenih dosežkov v širši evropski prostor. In vse to v historični perspektivi, ko negotove tendence preraščajo v trende in zaznamujejo določena zgodovinska obdobja. V nadaljevanju bomo tako predstavili slovenska razmerja do drugih evropskih držav, kakor se kažejo v spletu historične dinamike gospodarskega razvoja in to v letih 1870, 1910, 1973 in 2001. Vsaka od teh letnic pomeni globoke gospodarsko-zgodovinske spremembe. Leto 1870 kot izhodišče tako simbolizira industrijsko mrzlico v zahodni Evropi, leto 1910 bližajoči konec »zlate dobe« podaljšanega devetnajstega stoletja. Nasprotno pa leto 1973 pomeni začetek s prvim naftnim šokom spodbujenega velikega ekonomskega strukturnega preobrata, ki je zaobšel vzhodno Evropo in se, v maniri Ivana Berenda rečeno, kot v poglobitev »reprodukcije zamudništva in zaostalosti« pokazal v vseh ekonomskih in socialnih posledičnih razsežnostih ob začetku 21. stoletja. Spremembo relativne umestitve Slovenije znotraj zastavljenih časovnih intervalov bomo prikazali s pomočjo grafičnih slik v obliki stolpcev v absolutnih številkah<sup>39</sup> in v obliki logaritemskega načina v relativnih razmerjih.<sup>40</sup> Pri slednjem prikazu smo za izhodiščno mero vrednosti (=1) vzeli slovenske vrednosti bruto domačega proizvoda na prebivalca.

Razmerja, ki se nam ob tem izrisujejo, so zelo zgovorna, atraktivna in kar kličejo k izvajanju zaključkov. Vendar je pri tem potrebno biti skrajno previden. Ne smemo se vdajati iluzijam

<sup>35</sup> Susan Woodward, *Socialist unemployment*. Princeton University Press, 1995.

<sup>36</sup> John Lampe, *Jugoslavija kao historija*. Beograd, 2004, str. 285–293.

<sup>37</sup> Eric Hobsbawm, *O istoriji*. Beograd, 2003, str. 107–138.

<sup>38</sup> Tu smo uporabili podatke in izračune, ki so jih objavili David Good in Tongshu Ma, *The economic growth of Central and Eastern Europe in comparative perspective 1870–1989*, *European Review of Economic History*, št. 2/1999, str. 103–137 in Angus Maddison, *The World Economy. Historical Statistics*, Paris, 2003.

<sup>39</sup> Absolutne številke so navedene v Geary-Khamis dolarjih, obračunski enoti, ki upošteva pariteto kupne moči in ne menjalne tečaje.

<sup>40</sup> Glej priložene grafikone v razdelku z naslovom Upodobitve občutkov premožnosti in revščine v izteku članka od št. 7 do 15.

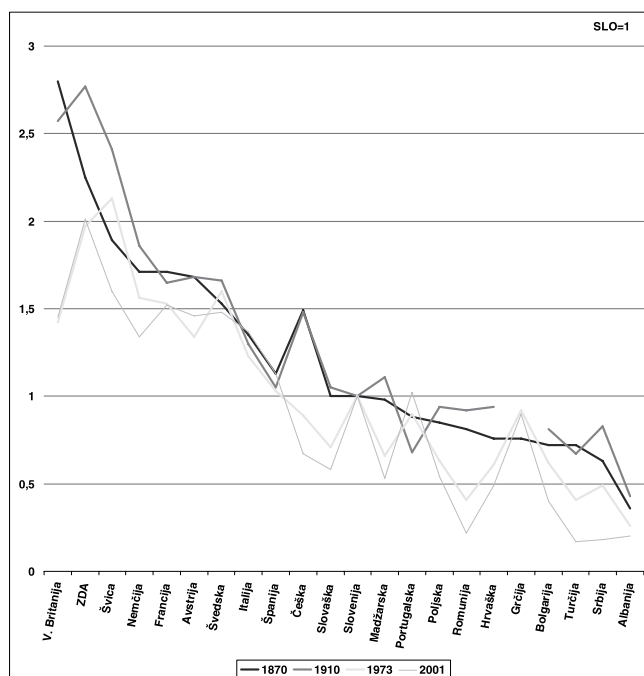
prehitrih ali celo predrznih zaključkov, pa naj se slišijo ali zdijo na prvi pogled še tako mikavni ali lahko izgovorljivi. Nenehno se moramo namreč zavedati, da gre v primeru večine držav le za približke bruto domačih proizvodov, ki so bili rekonstruirani na podlagi sila raznorodnih podatkov in domnev. Hkrati ne smemo izgubiti izpred oči preprostega, a pomembnega dejstva, da so absolutna in relativna števila bruto domačega proizvoda vendarle samo ena dimenzija mnogoplastne gospodarske preteklosti in različnih razvojnih razmer v državah, ki nastopajo v grafičnih upodobitvah. In zato predstavljajo samo delen vpogled v gospodarsko preteklost posameznih področij. Ti podatki nam prikazujejo le površinske dolgoročne tendence in trende v relativni uvrstitvi posameznih držav v odnosu do Slovenije. Pričajo nam le o obstoju razlik, ne o vzrokih razlik. Nikakor tudi ne govorijo o vsebini, obsegu in kakovosti procesne dinamike gospodarskih gibanj v posameznih državah. Vsekakor tudi ne nudijo zadostne podlage sklepom o vsebini divergentnih ali konvergentnih procesov znotraj evropskega kontinenta. Vzpostavljane tako detaljne komparativne kontekstualne konceptualizacije z upoštevanjem endogenih in eksogenih spremenljivk, politik, razvojnih nians in gospodarskih praks, kar smo skušali zgolj nakazati v uvodnem delu, bi brez kančka dvoma terjalo znatno več časa in prostora.

Ob vstopanju v svet spreminjajočih se relativnih razmerij naj najprej opredelimo položaj Slovenije v posameznih obdobjih merjenja bruto domačega proizvoda, ki je razviden iz zbirnega grafa št. 3.

Da bi bil vtis še bolj izrazit in za komentiranje lažje predstavljen bomo z grafom št. 4 izdvojili začetno (1870) in končno točko merjenja (2001).

Podoba, ki se nam izrisuje v navedenih grafičnih upodobitvah, predstavlja bruto domače proizvode posameznih evropskih držav v razmerju do slovenskega ekvivalenta v letih 1870 in

Graf št. 3: Bruto domači proizvodi v Evropi 1870–2001 s stališča Slovenije<sup>41</sup>

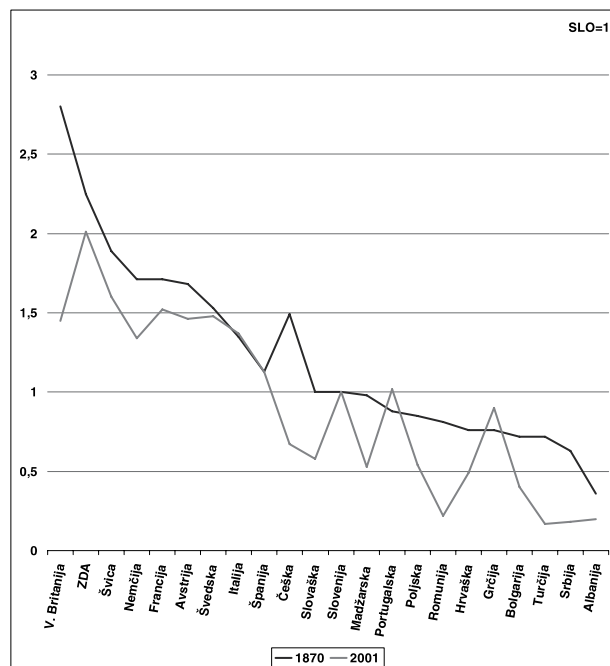


<sup>41</sup> Lastni izračuni na podatkovni osnovi Good in Ma, The economic growth of Central and Eastern Europe; Maddison, The World Economy.

2001. Z izpostavitvijo Slovenije kot referenčne točke namreč najlažje umestimo njene gospodarske dosežke na primeru bruto domačega proizvoda v evropski čas in prostor. Vsa presečišča, zlasti pa izhodiščno in zaključno, kažejo, da se je slovenski relativni položaj v poldrugem stoletju izboljšal. V obeh presekih se Slovenija uvršča nekam v sredino evropskih dosežkov, vendar s pomembno razliko. Na eni strani zaostaja za deželami severozahodne Evrope,<sup>42</sup> to je deželami, kjer je industrijska revolucija najprej stopila na nezadržni pohod, vendar pa je v tem času uspela zmanjšati svoj zaostanek za to skupino držav. V podobnem razmerju je tudi z nordijskimi državami, ki so intenzivni val industrializacije doživljale v zadnji četrtini 19. stoletja. Z južno evropskimi oziroma sredozemskimi državami<sup>43</sup> Slovenija ohranja približno enako razmerje. Razlike med Slovenijo na eni strani ter Španijo in Italijo na drugi so stabilne. Sta pa Portugalska in Grčija v poldrugem stoletju nekoliko popravili svoj položaj glede na Slovenijo. Znotraj srednje Evrope, denimo področja nekdanje Habsburške monarhije se izrisujejo prav zanimiva gibanja. V začetku meritev Slovenija znatno zaostaja za Avstrijo in današnjo češko državo. Ob začetku 21. stoletja pa gibanja bruto domačega proizvoda kažejo, da je Sloveniji vendarle uspelo zmanjšati relativni zaostanek z Avstrijo, a na drugi strani krepko prehiteti Češko republiko. Razmerje je naravnost osupljivo in daje slutiti obseg češkega obubožanja v 20. stoletju. Prav tako je nesporno dejstvo, da je Slovenija v 20. stoletju tudi izjemno povečala svojo prednost pred vzhodnoevropskimi in balkanskimi državami.

Spremembe relativnih položajev posameznih držav so se dogajale v okolju zelo različnih stopenj gospodarske rasti. Spomin v obliki gospodarske zgodovine vedno znova izpostavlja

Graf št. 4: Bruto domači proizvodi v Evropi v letih 1870 in 2001 s stališča Slovenije<sup>44</sup>



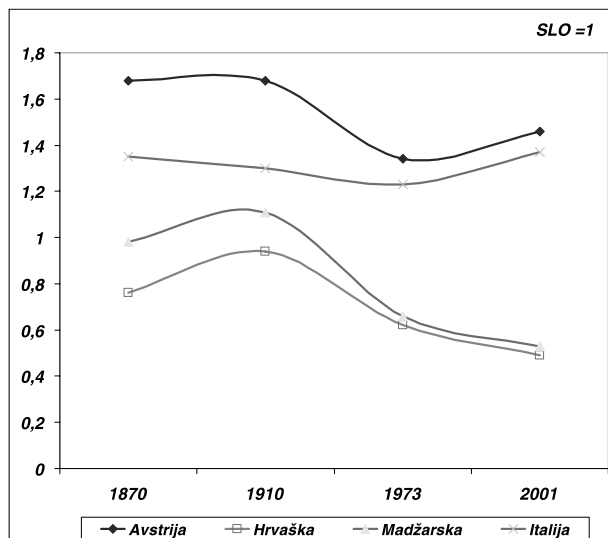
<sup>42</sup> Geografska členitev je povzeta po običajni delitvi v gospodarsko zgodovinskih delih. Severozahodna Evropa tako vključuje Veliko Britanijo, Nemčijo, Francijo, Belgijo, Nizozemsko in Švico.

<sup>43</sup> Portugalska, Španija, Italija in Grčija.

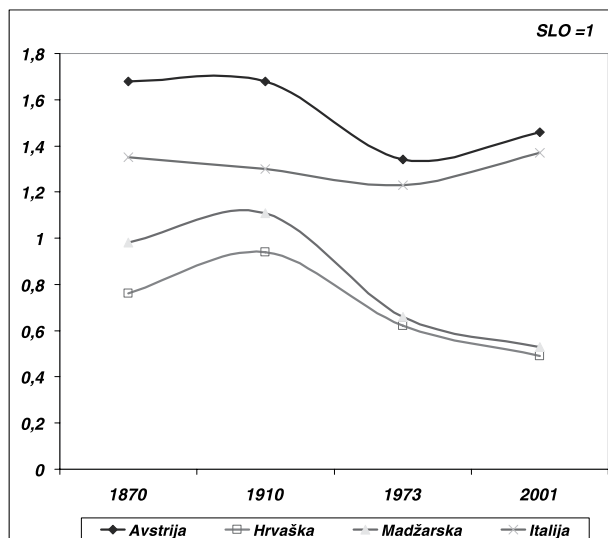
<sup>44</sup> Lastni izračuni na podatkovni osnovi Good in Ma, The economic growth of Central and Eastern Europe; Maddison, The World Economy.

značilno empirično ugotovitev, da so stopnje gospodarske rasti na dolgi rok nizke in da je dolgotrajna visoka gospodarska rast prej izjema kot ne. Dolgoročno se relativne razlike vzpostavljajo na osnovi majhnih razlik v stopnjah gospodarske rasti. Ob tem pa ni za prezreti, da imajo »zamudniške« države vedno relativno nekoliko višjo rast kot druge z boljšim izhodiščem. Navedeno se potrjuje tudi z grafom št. 5.

Graf št. 5: Stopnje povprečne gospodarske rasti v Evropi v obdobju 1870–1989 s stališča Slovenije<sup>45</sup>



Graf št. 6: Relativna razmerja slovenskega bruto domačega proizvoda s sosednjimi državami 1870–2001<sup>46</sup>



<sup>45</sup> Lastni izračuni na podatkovni osnovi Good in Ma, The economic growth of Central and Eastern Europe.

<sup>46</sup> Lastni izračuni na podatkovni osnovi Good in Ma, The economic growth of Central and Eastern Europe; Maddison, The World Economy.

Nedvomno pa je najbolj zanimiva primerjava z neposrednimi sosedami, z Italijo, Avstrijo, Madžarsko in Hrvaško. Že na osnovi predstavitev dosedanjih trendov lahko slutimo razmerja, natančneje pa jih razberemo iz grafa št. 6.

Očitno je bil čas do prve svetovne vojne obdobje, ko je Slovenija na eni strani ohranjala razvojno razdaljo do Avstrije in Italije. Na drugi strani pa sta Madžarska in Hrvaška napredovali hitreje. Madžarska je tako malenkostno prehitela Slovenijo, Hrvaška pa se skorajda izenačila. Trendna gibanja niso presenečenje. Na lokalni ravni potrjujejo tezo iz literature o konvergentnih gibanjih v času pred prvo svetovno vojno. Po prvi svetovni vojni je očitno nastopil nov in drugačen čas, tudi ekonomski. Kazali sta se dve podobi. V času do mejne točke 1973<sup>47</sup> leta je Slovenija še naprej zmanjševala svojo razliko do Avstrije in ohranjala razkorak z Italijo na bolj ali manj enaki ravni. Povsem nove relacije pa so se vzpostavile v razmerjih nasproti Madžarski in Hrvaški. Slovenski bruto domači proizvod na prebivalca v letu 1973 kar za tretjino presega primerljivo vrednost pri južnih in vzhodnih sosedah. V zadnjem intervalu v času do izteka 20. stoletja je Slovenija začela izgubljati sapo v primerjavi z Avstrijo in Italijo. Zaradi relativnega nazadovanja, kot posledici poglobljajoče se jugoslovanske krize, je primerjalno postajala iz leta v leto revnejša sosedka. Razlike so se zopet približale tistim iz izhodiščnega leta 1870. Nasprotno se je z razvojnimi oddaljevanjem od Hrvaške in Madžarske, razlika se je ustalila na polovični vrednosti slovenskega bruto domačega proizvoda, občutek slovenske premožnosti v takih relacijah nenehno povečal. Taka trendna gibanja v relativnih razmerjih medsosedskega bruto domačih proizvodov dajejo slutiti, da je večina razlik med Slovenijo, Hrvaško in Madžarsko verjetno nastala v drugi polovici 20. stoletja. Domnevamo lahko, da je imela v Sloveniji rast produktivnosti dela večji pomen za dvig bruto domačega proizvoda kot na Hrvaškem ali na Madžarskem. K takemu sklepanju nas napeljujejo podatki o večji vrednosti proizvodnje glede na vloženo enoto kapitala v Sloveniji kot na Hrvaškem.<sup>48</sup> Pogled v drugo stran, proti Avstriji ali Italiji, pa pokaže, da je v Sloveniji vendarle bruto domači proizvod naraščal ob znatno večjih kapitalskih vložkih, kot temeljni značilnosti socialističnega/komunističnega gospodarskega ustroja. Slovenija se je torej razvojno vztrajno oddaljevala od jugoslovanskega in vzhodnoevropskega prostora, a hkrati zaostajala za zahodnoevropski trendi in dosežki, zlasti v zadnji četrtini 20. stoletja.<sup>49</sup>

Ob upoštevanju vseh pomislekov, ki smo jih navajali ob začetku problematiziranja gibanj bruto domačega proizvoda na prebivalca v Evropi s slovenskega stališča in opozarjanj pred skušnjo prehitrega ali predrznega sklepanja, pa je vendarle nekaj gotovo. Povsem se namreč potrjuje teza, ki smo jo v uvodu povzeli po Galbraithu. Njegove besede, kako je zelo pomembno, kje si bil, ko so se razlike vzpostavljale, so še kako aktualne. Če hočemo razumeti trdoživo vztrajnost razlik, moramo nujno v kakršnekoli tematizacije oziroma konceptualizacije ekonomsko razvojnih razkorakov in prepadov nujno vgraditi historični princip. Kajti izven historičnih obzorij, izven zgodovinskega časa in prostora ter izven primerjalne dimenzije teh razlik ni mogoče zadovoljivo razumeti, kaj šele celostno tolmačiti.

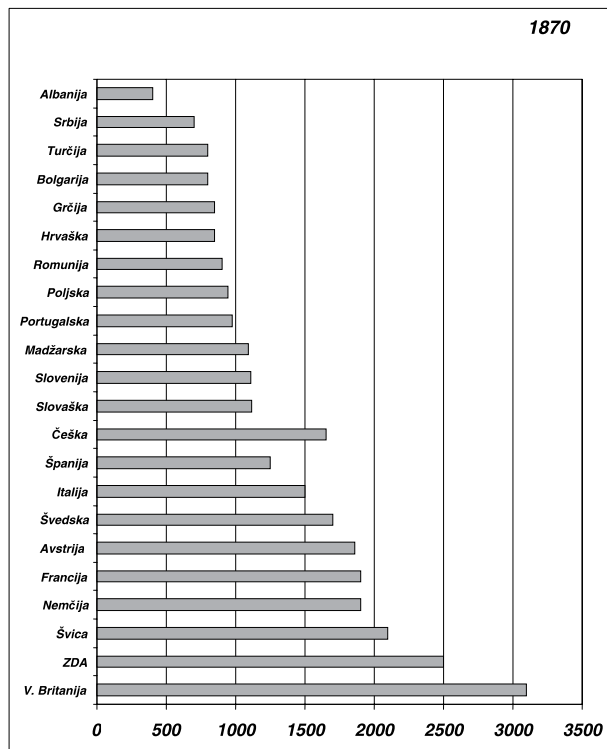
<sup>47</sup> Zaradi izostanka zanesljivih podatkov za jugoslovansko ozemlje nam je onemogočena primerjava za čas med obema vojnoma in še nekaj let po drugi svetovni vojni, ki bi bila zelo koristna. Te pomanjkljivosti niso mogli preseči tudi avtorji citiranih del.

<sup>48</sup> Žarko Lazarević, *Gospodarski vidiki slovenskega življenja v Jugoslaviji do druge svetovne vojne*. Slovenci in Makedonci v Jugoslaviji. Ljubljana–Skopje, 1999, str. 49–70; Lazarević, *Od regionalnega k slovenskemu narodnemu gospodarstvu*, str. 271–291.

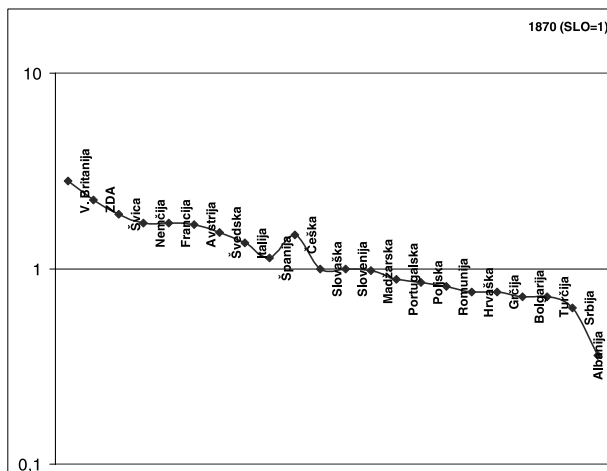
<sup>49</sup> Pavle Sicherl, *Slovenija zdaj. Primerjava indikatorjev razvitosti*. Ljubljana, 1990.

#### 4. Upodobitve občutkov premožnosti in revščine

Graf št. 7: Bruto domači proizvodi na prebivalca v Evropi v letu 1870<sup>50</sup>

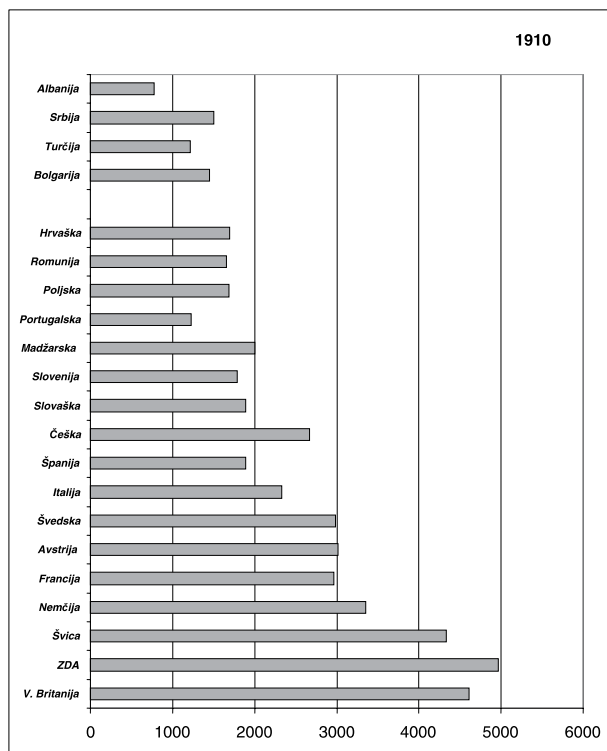
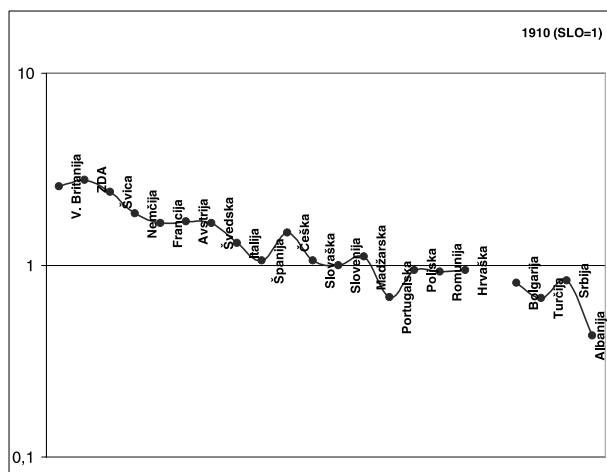


Graf št. 8: Bruto domači proizvodi na prebivalca v Evropi v letu 1870 s stališča Slovenije<sup>51</sup>



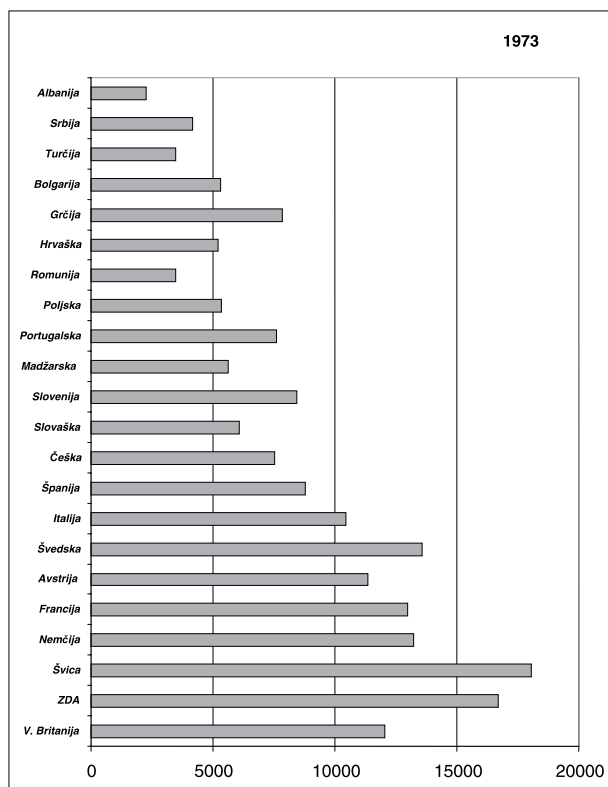
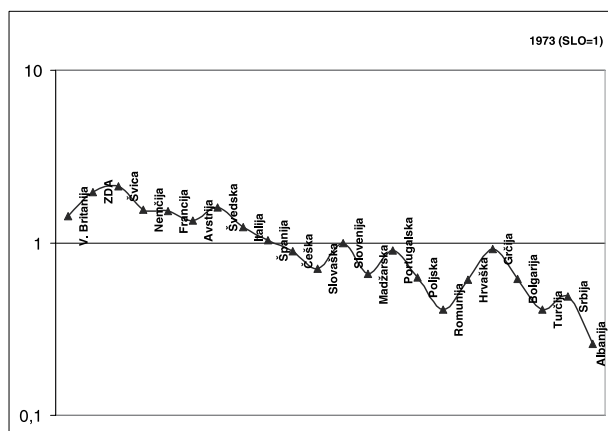
<sup>50</sup> Lastni izračuni na podatkovni osnovi Good in Ma, The economic growth of Central and Eastern Europe; Maddison, The World Economy.

<sup>51</sup> Lastni izračuni na podatkovni osnovi Good in Ma, The economic growth of Central and Eastern Europe; Maddison, The World Economy.

Graf št. 9: Bruto domači proizvodi na prebivalca v Evropi v letu 1910<sup>52</sup>Graf št. 10: Bruto domači proizvodi na prebivalca v Evropi v letu 1910 s stališča Slovenije<sup>53</sup>

<sup>52</sup> Lastni izračuni na podatkovni osnovi Good in Ma, The economic growth of Central and Eastern Europe; Maddison, The World Economy.

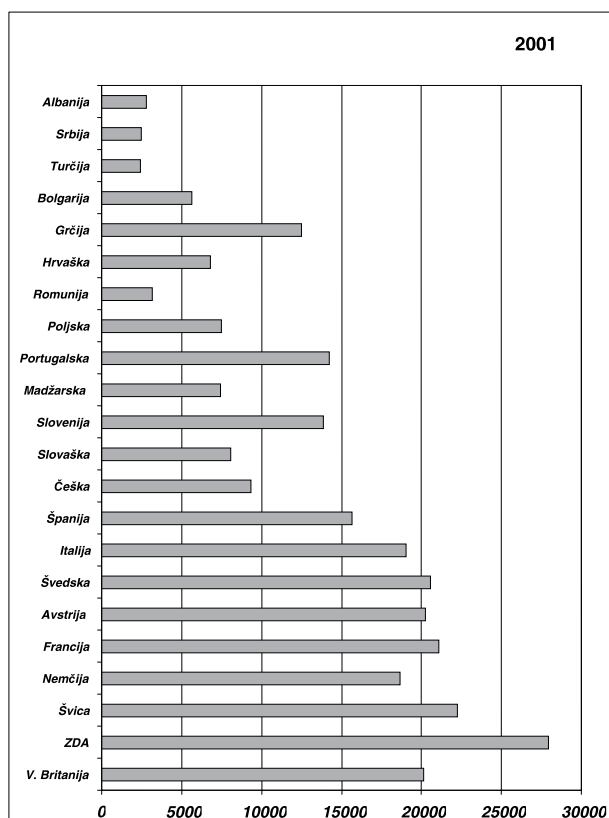
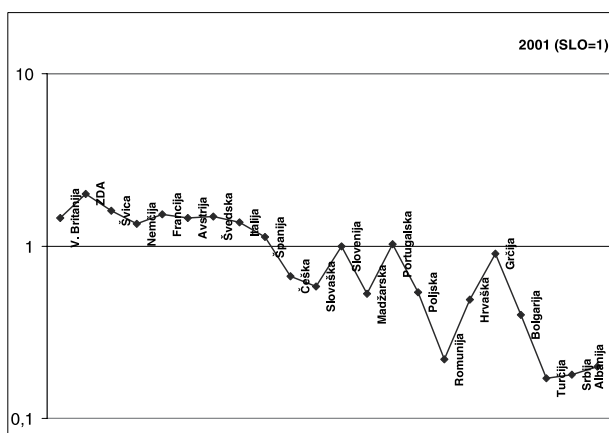
<sup>53</sup> Lastni izračuni na podatkovni osnovi Good in Ma, The economic growth of Central and Eastern Europe; Maddison, The World Economy.

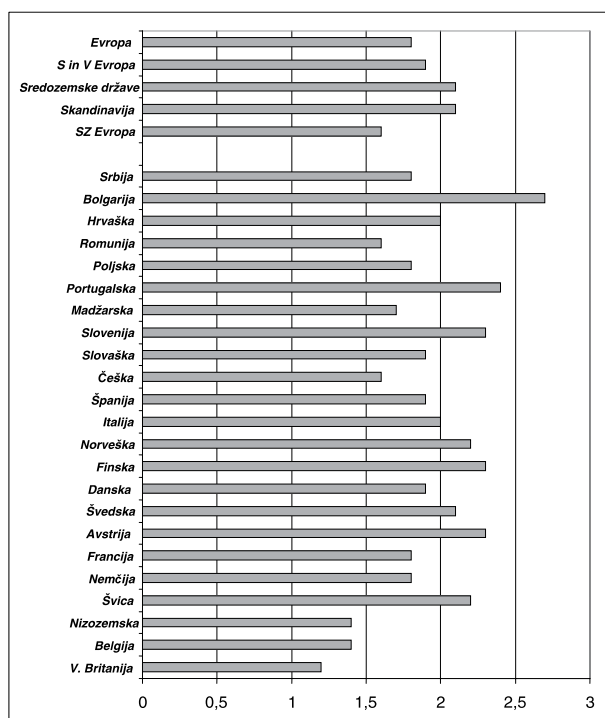
Graf št. 11: Bruto domači proizvodi v Evropi v letu 1973<sup>54</sup>Graf št. 12: Bruto domači proizvodi na prebivalca v Evropi v letu 1973 s stališča Slovenije<sup>55</sup>

<sup>54</sup> Lastni izračuni na podatkovni osnovi Good in Ma, The economic growth of Central and Eastern Europe; Maddison, The World Economy.

<sup>55</sup> Lastni izračuni na podatkovni osnovi Good in Ma, The economic growth of Central and Eastern Europe; Maddison, The World Economy.



Graf št. 13: Bruto domači proizvodi v Evropi v letu 2001<sup>56</sup>Graf št. 14: Bruto domači proizvodi na prebivalca v Evropi v letu 2001 s stališča Slovenije<sup>57</sup><sup>56</sup> Preračunano po Maddison, The World Economy.<sup>57</sup> Preračunano po Maddison, The World Economy.

Graf št. 15: Povprečne stopnje rasti bruto domačega proizvoda v Evropi 1870–1989<sup>58</sup>

## Summary

**Synchronisms of Slovene Economic Development**

Žarko Lazarević

The study focuses on economic development of Slovenia in the period between the mid-nineteenth to the end of the 20<sup>th</sup> centuries, and from European perspective. Stressed are long-term developmental tendencies in Slovenia, especially within the context of European economic development. Based on the data on historical growth of gross domestic product, which have been reconstructed for present-day European countries, this comparative analysis explores their relation to the Slovene equivalent during the period between 1870 and 2001. This is namely the easiest way to examine Slovene economic results, based on the example of gross domestic product, in relation to other European countries. All intersections, and especially initial and final ones, indicate that the relative Slovene situation improved during the time span of a century and a half, and that Slovenia may be ranged somewhere in the middle of European countries. Yet there is an important difference. On one hand, Slovenia falls behind the countries of Northwest Europe, in which the industrial revolution was earliest; however, it has managed to reduce its arrears during the 1870 – 2001 period. When comparing Slovenia to Scandinavian countries, in which industrialization was strongest in the last quarter of the 19<sup>th</sup> century, the situation is quite similar. The ratio between Slovenia and the Mediterranean countries of southern Europe is roughly the same. It is also an undisputed fact that in comparison with former communist countries of East Europe and the Balkans Slovenia exceptionally increased its economic advantage, especially in the 20<sup>th</sup> century.

<sup>58</sup> Lastni izračuni na podatkovni osnovi Good in Ma, The economic growth of Central and Eastern Europe.